

ISCTBL 2023

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goce Delchev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

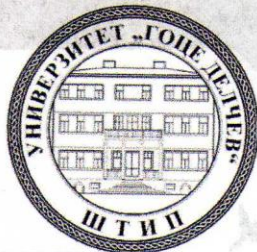
Шеста Меѓународна Научна Конференција

Sixth International Scientific Conference

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**

**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип

Goe Delcev University
Shtip

Факултет за туризам и бизнис
логистика

Faculty of Tourism and
Business Logistics

Шеста Меѓународна Научна Конференција
Sixth International Scientific Conference

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 БЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

19 мај 2023 г. / May 19, 2023

Издавач:

Факултет за туризам и бизнис логистика
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот: д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата: Факултет за туризам и бизнис логистика

Уредник: д-р Татјана Бошков, декан

Тираж: 146

Година на издавање: 2023

Publisher:

Faculty of Tourism and Business Logistics
Goce Delchev University of Shtip
"Krstе Misirkov" no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer: Faculty of Tourism and Business Logistics

Editor: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Print circulation: 146

Year of publication: 2023

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека Св. „Климент Охридски“, Скопје

338.48(062)

658.6/.8:164(062)

МЕЃУНАРОДНА Научна Конференција (5 ; 2022 ; [Штип])

Предизвиците во туризмот и бизнис логистиката во 21 век : зборник на трудови / Петта меѓународна научна конференција, 30 април 2022 г. ; [уредник Татјана Бошков] = Challenges of tourism and business logistics in the 21st century : conference proceedings / Fifth international scientific conference, April 30, 2022 ; [editor Tatjana Boshkov]. - Штип

: Универзитет "Гоце Делчев" - Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика = Shtip : University "Goce Delchev" - Shtip, Faculty of tourism and business logistics : Факултет за туризам и бизнис логистика = Faculty of Tourism and Business Logistics, 2022. - [274] стр. : илустр. ; см

Фусноти кон текстот. - Трудови на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон одделни трудови. - Abstracts. - Резимеа

ISBN 978-608-244-891-6

а) Туризам -- Собири б) Синџир на снабдување -- Логистички системи -- Собири
COBISS.MK-ID 57409541

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Наташа Митева, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Душко Јошески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Душица Попова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Никола В. Димитров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Цане Котески, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
д-р Билјана Цоневска Гуњовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Оливер Филипоски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Александра Жежова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Зоран Темелков, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Мишко Цидров, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Машински факултет, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Димитар Ковачевски, Универзитет Американ Колеџ Скопје, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Сладана Стојановска, Факултет за Бизнис Економија, Скопје, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Христина Серафимовска, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за Туризам и Бизнис логистика, Штип, Република Северна Македонија
Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија
Доц. д-р. Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија

- Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
- Проф. д-р. Соња Квируга, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија
- Проф. д-р. Алиса Флеишер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделие, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел
- Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел
- Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија
- Проф. д-р. Никола Хурвулиадес, Американ Колеџ Солун, Грција
- Проф. д-р. Донила Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија
- Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет
- Проф. д-р. Франсис Вериза, Универзитет Толиара, Факултет за општествени науки, Мадагаскар
- Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна од земјоделие и економија на животната средина, Романија
- Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-Северин, Романија
- Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски науки на Молдавија, Република Молдавија
- Проф. д-р. Стела Дермендиева, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија
- Проф. д-р. Марта Боровска Стефанска, Универзитет во Лоџ, Факултет за Географски науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска
- Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и туризам, Романија
- Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
- Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
- Проф. д-р. Озгур Јерли, Дужче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи, Турција
- Доц. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Ниш, Центар за иновации, Србија
- Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
- Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија
- Проф. д-р. Серџо Чипола, Универзитет во Палермо, Силиција, Италија
- Доц. д-р. Марија Белиј Радан, Универзитет во Белград, Факултет за географија, Србија
- Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам Врњачка Бања, Србија

Organizational committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

International program committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Dusica Popova, Ph.D., Dusica Popova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Cane Koteski, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Oliver Filiposki, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Zoran Temelkov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Misko Djidrov, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Mechanical Engineering, Stip, North Macedonia

Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Dimitar Kovacevski, Ph.D., School of Business Economics and Management, University American College Skopje, North Macedonia

Prof. Slagjana Stojanovska, Integrated Business Faculty, Skopje, North Macedonia

Assist. Prof. Hristina Serafimovska, Ph.D., Goce Delcev University of Stip, Faculty of Tourism and Business logistics, Stip, North Macedonia

Prof. Gligor Bishev, Ph.D., St. Clement of Ohrid University of Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia

- Assist. Prof. Vasko Sutarov, Ph.D., MIT University, Faculty of Security Sciences, North Macedonia
- Prof. Madalina Teodora Andrei, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania
- Prof. Sonia Quiroga, Ph.D., University of Alcalá, Department of Economics, Spain
- Prof. Aliza Fleischer, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, The Robert H. Smith Faculty of Agriculture, Food and Environment, Department of Environmental Economics and Management, Israel
- Prof. Noam Shoval, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Social Sciences, The Department of Geography, Israel
- Prof. Nuria Elisa Morère Molinero, Ph.D., Universidad Rey Juan Carlos, Catedrática Historia Antigua, Spain
- Prof. Nikolas Hourvoulides, Ph.D., American College of Thessaloniki, Greece
- Prof. Donila Pipa, Ph.D., Marin Barleti University, Faculty of Economy, Albania
- Prof. Mohamed Fouad, Ph.D., Arish University, Faculty of Arts, Egypt
- Prof. Francis Veriza, Ph.D., University of Toliara, Faculty of Lettets and Human Sciences, Madagascar
- Prof. Octavian Serban, Ph.D., Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Agrifood and Environmental Economics, Romania
- Prof. Sabina Gheorgheci, Ph.D., Mehedinți Tourism Promotion Association, Drobeta Turnu-Severin, Romania
- Prof. Serafima Roșcovan, Ph.D., Moldova Academy of Science, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova
- Prof. Stella Dermendzhieva, Ph.D., University of Veliko Turnovo St Cyril and St. Methodius, Department of Geography, Bulgaria
- Prof. Marta Borowska-Stefanska, Ph.D., University of Lodz Faculty of Geographical Sciences, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Poland
- Prof. Iuliana Pop, Ph.D., University of Economic Studies, Faculty of Business and Tourism, Romania
- Prof. Elena Toma, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania
- Prof. Irina Lazăr, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania
- Prof. Ozgur Yerli, Ph.D., Duzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape, Architecture, Turkey
- Assist. Prof. Zarko Radjenovic, Ph.D., University of Nis, Innovation Center, Serbia
- Prof. Drago Cvijanović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia
- Prof. Darko Dimitrovski, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia
- Prof. Sergio Cipolla, Ph.D., University of Palermo, Italia
- Assist. Prof. Marija Belij, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia
- Assist. Prof. Andrej Mićović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Содржина – Contents

СЕСИЈА: БИЗНИС ЛОГИСТИКА И БИЗНИС АДМИНИСТРАЦИЈА	
SESSION: BUSINESS LOGISTICS & BUSINESS ADMINISTRATION	14
FINANCIAL DIGITALIZATION AND ECONOMIC GROWTH: RECENT DEVELOPMENTS IN BANKS AND FINTECH.....	15
MONETARY POLICY AND UNEMPLOYMENT: LITERATURE REVIEW AND COMPUTATIONAL EXAMPLES	26
УСВОЈУВАЊЕ НА ФИЛОЗОФИЈАТА НА TQM (ТОТАЛЕН МЕНАЏМЕНТ НА КВАЛИТЕТ) ПРЕКУ ГРАДЕЊЕ ДОБАР СИСТЕМ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КВАЛИТЕТ ВО ОРГАНИЗАЦИИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	54
REGIONAL ECONOMIC DYNAMICS: MANAGERIAL INSIGHTS ON AGRICULTURAL PERSPECTIVES.....	63
EXPLORING THE HURDLES OF ALBANIAN TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS IN THE MODERN ERA.....	69
EMPLOYEES PERFORMANCE APPRAISAL AS A FACTOR FOR RAISING ENTERPRISES COMPETITIVENESS	79
ФИНАНСИСКИ ИЗВЕШТАИ КАЈ БУЏЕТСКИ ФОРМИ НА ОРГАНИЗАЦИЈА	88
MASS MEDIA AND CONTEMPORARY SOCIETY:	97
Mass communication – feature of modern society.....	97
GREAT CONTEMPORARY ETHICAL DEBATES	105
THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL MARKETING IN START-UP BUSINESSES, CASE STUDY KOSOVO.....	111
ПРАВНА РЕГУЛАЦИЈА И ОПШТ ПРЕГЛЕД НА Е-ТРГОВИЈА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	117
eHEALTH DIGITAL SETUP BENEFITS DURING COVID-19: MCDM PERSPECTIVE	126
 СЕСИЈА: ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛСТВО И ГАСТРОНОМИЈА	
SESSION: TOURISM, HOSPITALITY AND GASTRONOMY.....	136
МЕТОДОЛОГИЈАТА ЗА РЕАКТИВНО УНАПРЕДУВАЊЕ НА ДЕЛОВНИТЕ ПРОЦЕСИ ВО ХОТЕЛСКИОТ СЕКТОР	138
НОВИ ПРИРОДНИ МОТИВИ ЗА ТУРИСТИЧКО - ПЛАНИНСКА РЕКРЕАЦИЈА ВО ЈУЖНИОТ ДЕЛ НА НАЦИОНАЛНИОТ ПАРК „ПЕЛИСТЕР“	149
IMPLEMENTATION OF MARKETING FOR SELECTION OF RESTAURANT DISHES - CASE STUDY OF VRANJAČKA BANJA	163
DYNAMICS AND DEVELOPMENT OF THE TOURIST TURNOVER AFTER THE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA.....	173

АНАЛИЗА НА КВАЛИТЕТОТ НА УГОСТИТЕЛСКИТЕ УСЛУГИ ВО ИСТОЧНИОТ ДЕЛ ОД РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	184
ТУРИЗМОТ И ТУРИСТИЧКАТА МЕДИЈАЦИЈА ВО УСЛОВИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА	195
ВЕРСКИ ТУРИЗМ И НЕГОВАТА ВАЖНОСТ	205
ВОНПАНСИОНСКАТА ТУРИСТИЧКА ПОНУДА НА УГОСТИТЕЛСКИТЕ ОБЈЕКТИ ВО ПОЛОШКИОТ РЕГИОН	214
УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ И СОЦИОЕКОНОМСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ОПШТИНА КРИВОПАШТАНИ	223
МЛЕКОВОД - УНИКАТНА ТУРИСТИЧКА АТРАКЦИЈА ВО МАНАСТИР СВ. ЈОАКИМ ОСОГОВСКИ, КРИВА ПАЛАНКА.....	231
TOURIST EVENTS AS A SEGMENT OF THE TOURIST OFFER OF PEJA: CASE STUDY OF THE MUNICIPALITY OF PEJA	239
УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ И СОЦИОЕКОНОМСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ОПШТИНА ДОЛНЕНИ	245
ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА НА ТЕТОВСКО КАЛЕ	253

УДК: 338.48-6:2(532) 338.48-6:2(456.31) 338.48-6:2(497.115)

ВЕРСКИ ТУРИЗМ И НЕГОВАТА ВАЖНОСТ

Цане котески¹, Перпарим Кахили², Флори Асани³

¹Проф.д-р Цане Котески, Универзитет „Гоце Делчев - Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика-Гевгелија, cane.koteski@ugd.edu.mk

²Студент на трет циклус докторант, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев, Штип, Северна Македонија, perparim.qahili@gmail.com

³Студент на трет циклус студии на Универзитетот во Битола Св.Климент Охрид, Факултет за туризам и угостителство Охрид, floriasani@hotmail.com

Апстракт

Верските верувања уште од минатото имале големо влијание врз животот и активноста на човекот и како такви сè уште има влијание, исто така во рамките на развојот на туризмот. Трудот го отсликува влијанието на религиозните верувања врз движењата на туристите во земјата, регионот и светот. Религиозниот туризам со најголемо влијание во светот го има: Хаџ туризмот во Саудиска Арабија, кој секоја година брои милиони ации (туристи) од различни земјиво светот. Религиозните ритуали на Ватикан предизвикуваат голема привлечност за посетителите од католичката и Константинопол за христијанската вероисповед, кои исто така гиследат молитвите што ги нудат нивните духовни водачи. Ширењето и влијанието на религиозните верувања на далечниот исток (Кина и Индија) кои брои милиони движења со цел ацилак и активности се поврзани со верскиот туризам. Религиозните причини тие се значајни ирационални фактори за учество во туристички патувања како Рим, Мека, Медина, Константинопол, Ерусалим и други важни верски центри. Според меѓународната статистичка дефиниција, туристичките патувања ги вклучуваат оние мотивирани верници од рекреација во строга смисла, како и многу други, дури и од религиозни причини. Во текот на последните децении, оваа миграција почна да го привлекува вниманието на туристичките истражувачи. Со децении луѓето патуваа во религиозните места. Меѓутоа, во античко време, патувањето било дозволено само за луѓето од највисоките нивоа на општеството. Овие луѓе претходно бараа култура, етничка припадност, религија и рекреативни активности за да уживаат во нивните патувања. Во модерното време, верскиот туризам стана важен пазар.

Клучни зборови: верски туризам, католици, православни, муслимани, религиозни верувања.

Вовед

Денешниот религиозен и духовен турист се смени од ација од минатиот век, кој патуваа само од религиозни причини со откупни трошоци за своето сместување и храна и без грижа за неговата удобност или забава. Ова беше случај за сите ации од секоја религија. Што се однесува до ацилакот во исламските свети места, верниците уште помалку внимаваа на состојбата на нивното сместување за време на нивното духовно престојување.

Туризмот е поврзан со различни науки, како што се економијата (за нејзините ефекти врз економијата), социологијата (за нејзиниот социјален аспект), психологијата (за потрага по индивидуални или групни мотиви), географијата (за нејзината просторна содржина), историјата (за вредностите што ги носи во оваа област), религиозните науки и се што е во центарот на туристичкиот феномен е човечкото присуство.

Во светот најстариот религиозен туризам започнува од Саудиска Арабија, каде што европејците од првите Арапи користеле алгебра, хемија, медицина, градежништво итн., додека египќаните ја користеле изградбата на пирамидите од нивната античка градба кога се претпоставува дека во таа земја се спуштиле вонземјани и добиле знаење од нив. Според научните истражувања, Мека и Медина ги посетуваат 2-4 милиони ации секоја година, каде што годишниот просек е 3 милиони и се вбројува како светски религиозен туризам. Се споменува

како најдревна култура пред нашата ера 445 години Грција изградила стадион на кој во тоа време Божицата имала цел да собере луѓе од различни земји за да ја стекнат својата култура, затоа што оваа земја се смета за втора според антиката култура, религија итн.

Меѓу широкиот опсег на мотиви кои отсекогаш ги инспирирале масите да патуваат, верските се најстари. Според меѓународната статистичка дефиниција, туристичките патувања вклучуваат оние мотивирани од рекреација во строга смисла, како и многу други, дури и од религиозни причини. Во текот на последните децении, оваа миграција почна да го привлекува вниманието на туристичките истражувачи, кои теоретски и емпириски ја истражуваат, соочувајќи се со основната дилема околу овој поим. Поточно, во рамките на проучувањето на нејасната врска меѓу туризмот и религијата, се јавуваат сомнежи за исправноста на разговорниот израз религиозен туризам. Станува збор и за суштината на феноменот кој по Втората светска војна постепено почна да расте и да се прилагодува на главниот тек на глобалните туристички текови.

Религиозните верувања на единствен начин ја претставуваат историјата, автентичноста, карактерот и долговечноста на верните заедници. Собрани материјални и нематеријални елементи на религиозната традиција. Анализата покажува дека исламскиот верски туризам е колосално движење на ациите кон иконите Мека и Медина во Саудиска Арабија, потоа духовните посети на Ватикан во Италија или Константинопол и Атина во Грција.

Косово се наоѓа во западниот до централниот дел на Балканот. Меѓу многуте други балкански држави со културни карактеристики се разликуваат од оние кои позитивно влијаат на зголемувањето на интересот, поточно туристичкиот мотив. Сообраќајот - транспортот е посебна дејност и стопанска гранка на една земја, која се занимава со превоз на стоки, луѓе, енергија и вести од една во друга земја. Побарувачката на меѓународна, па дури и национална сообраќајна-транспортна инфраструктура значи многу голем број луѓе (туристи) кои сакаат да се движат ефикасно, брзо и евтино. Христијанството и црквата Стубла, позната како прво албанско училиште на Косово од 1905 г.

Зошто верскиот туризам е толку важен?

Религиозните причини се значајни ирационални фактори за учество во туристичките патувања како Рим, Мека, Медина, Константинопол, Ерусалим и други важни верски центри. Тие се важен дел од туризмот кој е поттикнат од групата на оние кои се мотивирани да ги посетат овие места од религиозни причини.

Меѓу широкиот опсег на мотиви кои отсекогаш ги инспирирале масите да патуваат, верските се најстари. Според меѓународната статистичка дефиниција, туристичките патувања вклучуваат оние мотивирани верници од рекреација во строга смисла, како и многу други, дури и од религиозни причини. Во текот на последните децении, оваа миграција почна да го привлекува вниманието на туристичките истражувачи, кои теоретски и емпириски ја истражуваат, соочувајќи се со основната дилема околу овој поим. Во денешно време, одењето на ацилак до најомилената религиозна градба стана многу полесно. Без разлика дали е во близина или далеку, постои посебен дел од самиот верски туризам кој вклучува туристички пакети кои вклучуваат едно или повеќе места за ацилак за верниците. Верскиот туризам е од многу профитабилен карактер во споредба со масовниот туризам.

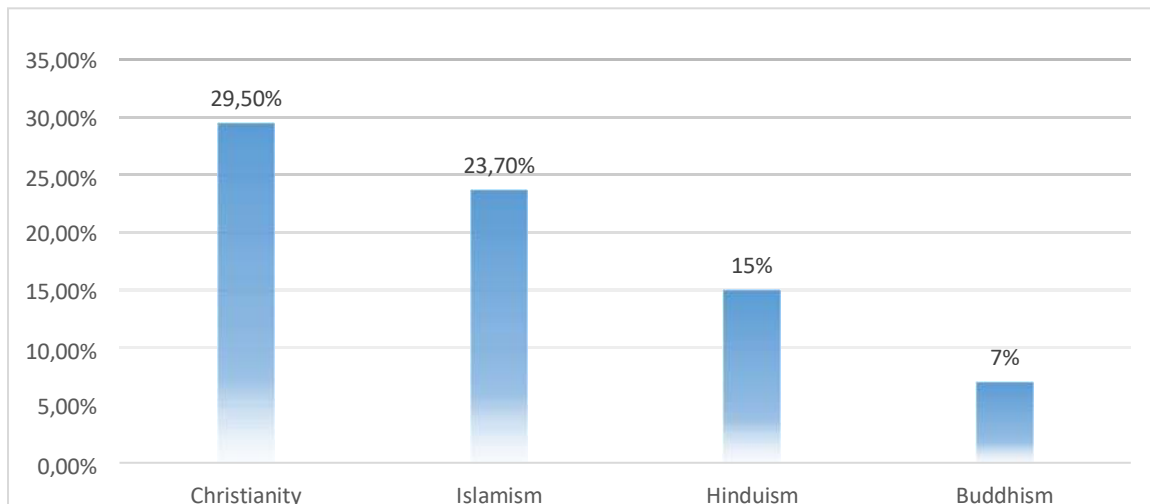
Почетните профитни маржи се високи, сепак, мора да се претпостави дека дел од нив тече надвор од комерцијалното коло за да ги нахрани приватните или државните верски фондации.

За муслиманите, годишниот ацилак во Мека во Саудиска Арабија е во срцето на верскиот туризам. Тоа е обврска еднаш во животот за оние кои се физички и финансиски способни да ја преземат. Речиси два милиони луѓе од целиот свет ја посетуваат Мека секоја година.

Како што истакнаа претходните студии, ацилакот и верскиот туризам можат да станат одржлив извор на вработување и приход, без да се жртвуваат важните општествени и верски функции на светилиштата и нивните ацилак.

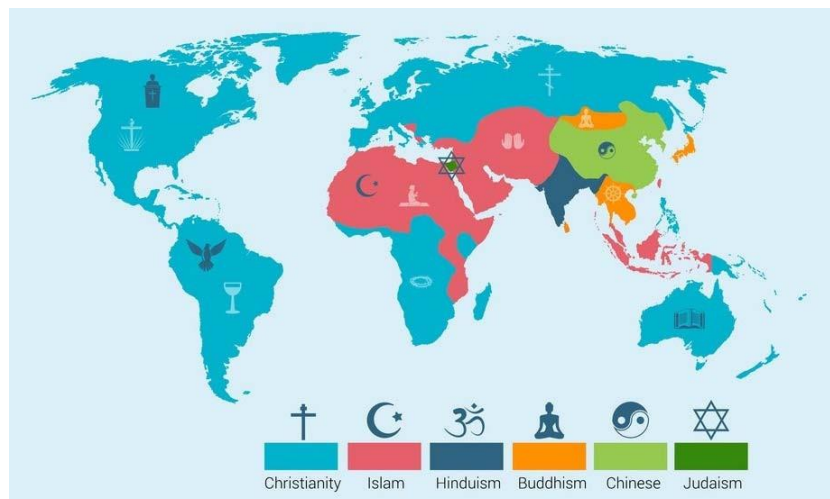
Повикувајќи се на податоците добиени од страницата која се занимава со проучување набројот на верници во главните религиозни вери во светот (www.worlddata.info), овие религиозни верувања доминираат во светот:

1. Христијанство 29,5%
2. Исламизам 23,7%
3. Хиндуизам 15,0%
4. Будизам 7%

Графикон 1: Распространетост на религиозните верувања во светот според Worlddata.

Како што може да се види од картата 1, ширењето на религиозните верувања во светот е како што следува: на континентите Европа, Северна и Јужна Америка, како и Австралија, доминира христијанската вера, додека исламската вера е широко распространета на југот. Источниот дел на Азија (од каде што е и почетокот на нејзиното ширење, Мека, Саудиска Арабија), потоа се протега во Северна, Централна и Источна Африка, а последната од трите најраспространети вери во светот, хиндуизмот, се протега на југ во Азија и Индија.

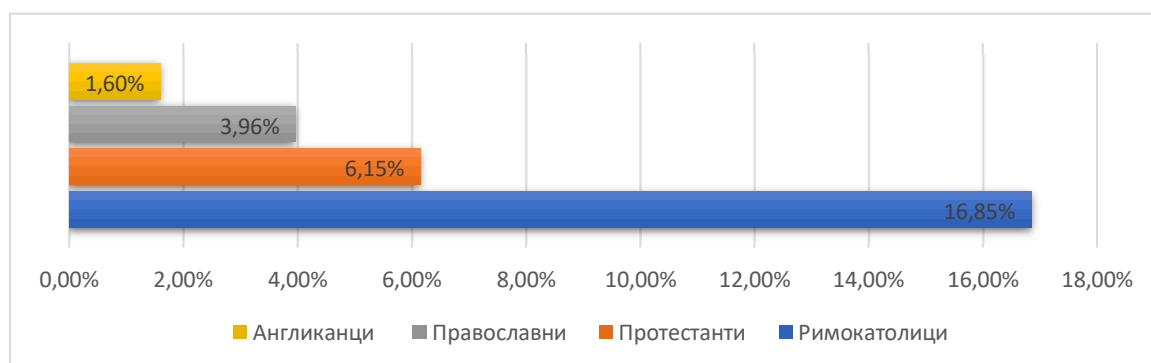
Карта 1: Карта на религиозните верувања во светот.

Традиционалните научници, исто така, се склони кон ова гледиште за феноменот, бидејќи тие го гледаат туризмот како исклучително хедонистички феномен, додека патувањата инспирирани од духовни мотиви сè уште се повеќе насочени кон покајание, подвиг, молитва, медитација и откажување од материјалното. И покрај гореспоменатата термилошка дебата, суштината на

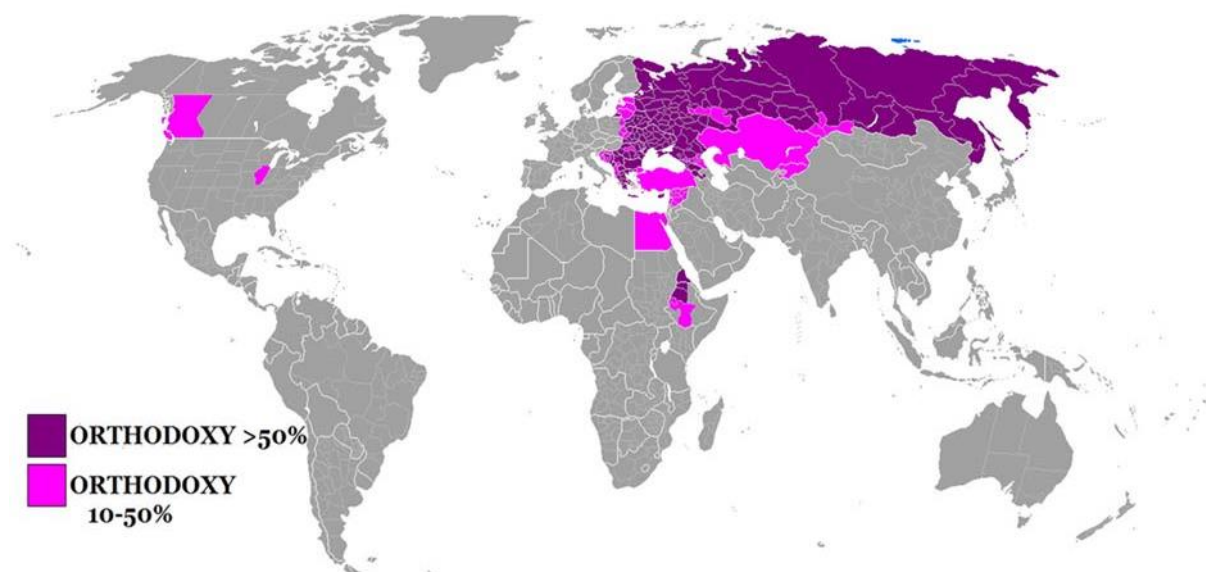
проблемот не е контроверзна, како што сведочи богатата литература на различни јазици (Интернетот вклучува повеќе од дваесет илјади референци). Сепак, сите се согласуваат дека нема остро разграничување и дека во секое патување и престој мотивиран од верба има многу други елементи, барем оние кои ги поврзуваат сите патници, а чинот на потрошувачка е најважен меѓу нив. Во литературата се среќаваме и со спротивното тврдење.

Од вкупното население на земјината топка, бројот на христијаните е 33,39% од кои:

1. Римокатолици 16,85%
2. Протестанти 6,15%
3. Православни 3,96% и,
4. Англиканци 1,6%.

Графикон 2: Распределбата на христијанското население во нејзините гранки

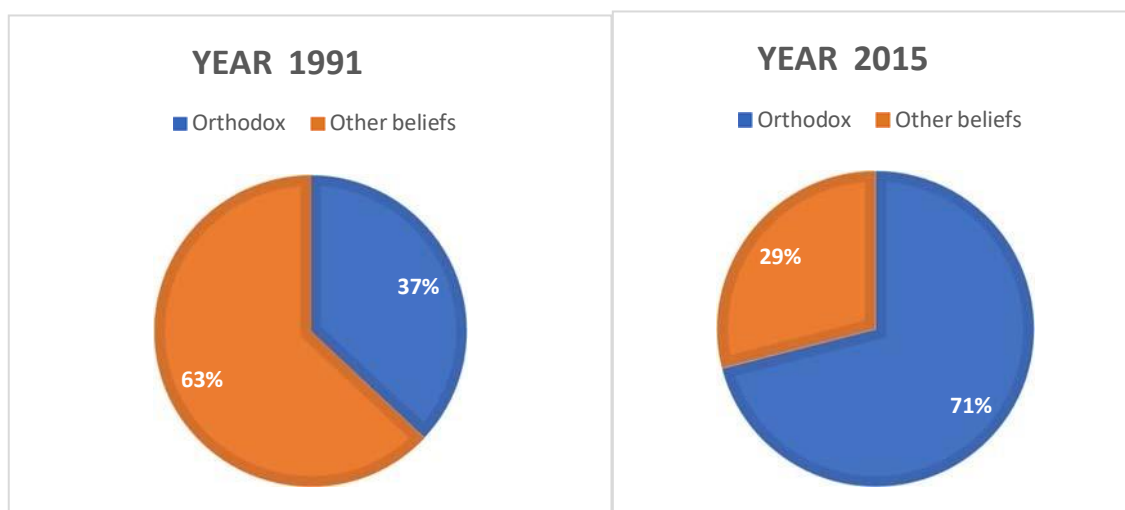

Карта 2: Обемот на православната вера во светот

Повеќето европејци се придржуваат до една од трите широки поделби на христијанството: римокатолицизмот на запад и југозапад, протестантизам на север и источно православие на исток и југоисток. Поделбите на христијанството се резултат на историскиот раскол што го следеше неговиот период на единство како усвоена државна религија во последните фази на Римската империја. Населението во Грција е православно христијанско 92%. Грција и Русија се единствените земји во светот кои имаат толку голем процент од православно население.

Според онлајн истражувањата, верската припадност на многу луѓе повторно почнала да расте по распадот на Советскиот Сојуз во 1991 година, а правослаvnата христијанска вера се зголемила во земјите од Источна Европа. На пример во 1991 година 37% од населението во Русија се

изјасниле како православни, додека во 2015 година овој процент достигнал 71%, односно имаме пораст од 34%.

Графикон 3 и Графикон 4: Декларација на руското население за верска припадност во 1991 и 2015 година.

Религиозното верување и неговото влијание врз развојот на туризмот во Косово Верските заедници претставуваат клучен елемент во карактерот на секој народ. Во денешново време, мултикултурализмот стана универзален феномен, особено во западната цивилизација. Нашите верски заедници имаат право неограничено да ја вршат својата дејност на дел од државата или на целата територија, по избор на самата заедница. Исто така, државата гарантираслобода на образование и веронаука.

Исламската заедница, која дејствува во рамките на „Ослободените земји“, покрај верската парола, има и патриотска. Имамите и верските службеници ќе останат на врвот на задачата штоим е доделена и истовремено ќе ги изведуваат своите проповеди со религиозна и патриотска содржина.

Во контекст на демонстрациите организирани за празникот 28 Ноември, кои за прв пат се одржуваат во ослободените земји, Високиот граѓански комесаријат за Косово, Дибр и Струга преку телеграма бр. 20 од 8-XI-1941 година, бара од Претседателството на Министерскиот советво Тирана Муслиманската заедница да испрати група кадри, кои „во џамијата би ги извршиле вообичаените верски молитви на албански јазик“.

Во нашата национална историја има многу религиозни личности кои дале редок придонес, но историчарите и истражувачите честопати се склони да ги негираат или барем да ја кријат својата верска титула под изговор за зачувување на секуларниот национален лик. Но, геостратешкото влијание и националниот и политичкиот ефект беше и е видливо, особено по отцепувањето на Косово од Албанија и Србија, кои ја користеа и религијата за своја политика. Тоа не значи дека дури и Албанците, поточно албанските верски водачи, особено муслиманите, не ја користеле религијата како геостратегија за да се разликуваат од непријателот. Од друга страна, тенденцијата за издигнување над поделбите и религиозните определби во интерес на единството околу националното прашање започнала во периодот на ренесансата и нејзиниот континуитет секогаш бил во функција со текот на времето.

Слика 1: Христијанска џамија и црква се наоѓаат во двор во градот Урошевац.
Џамијата на селото Гермона-Општина Витија (околу 1827 г.).

Слика 2:

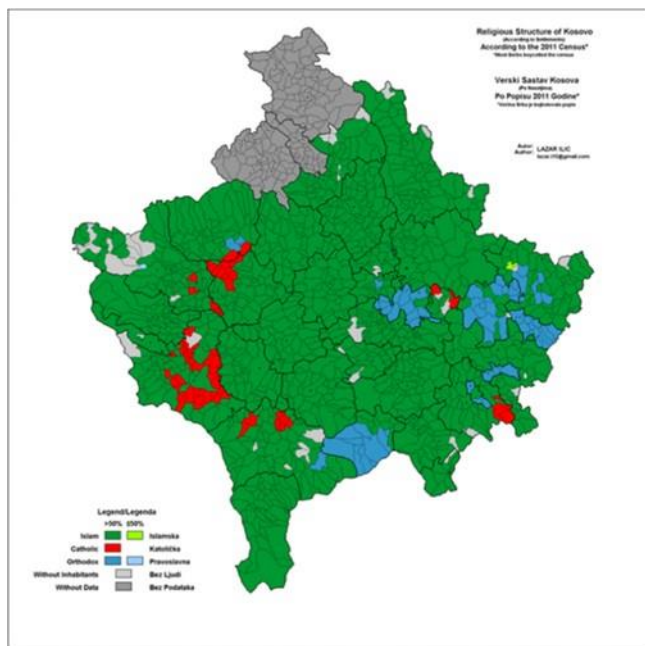
Горенаведениот пример точно покажува дека меѓурелигиската толеранција на Косово е многу голема и не предизвикуваат никаков проблем дури и ако двата објекти од две верски вери се најдат во ист двор, еден таков е во градот Феризај во југоисточниот дел на Косово.

Во Косово долго време коегзистираат три религии, исламот, православието и католицизмот.

Големо мнозинство од косовските Албанци се муслимани, малцинство, околу 60.000, секатолици, додека мнозинството од косовските Срби се православни. Општините во Косово кадедоминира православната вероисповед се: Лепосавиќи, Зубинпоток, Штерпца, Грачаница, Клокоти, Партеш и Ранилугу.

Косово се наоѓа во западниот до централниот дел на Балканот. Меѓу многуте други балкански држави со културни карактеристики се разликуваат од оние кои позитивно влијаат на зголемувањето на интересот, поточно туристичкиот мотив.

- Како составен дел на Балканот и Европа, позицијата на Косово несомнено е вреднувана во однос на геотуризмот, поради неколку причини:
- Добро е поврзан со земјите во регионот и пошироко со патна инфраструктура и други можности.
- Да се биде дел од Балканскиот Полуостров, кој е добро познат и посетен бидејќи е географска територија која не е добро истражена и користена особено од европските туристи и оние надвор од Европа. Иако не е голем, дел од територијата на Косово, особено планинските предели се девствени по туристичка содржина и препознатливост, особено од странските посетители.
- Тоа е природно богатство (убавина), дел од нив се споделуваат со соседните земји, затоа треба да се вреднуваат и да се пристапуваат билатерално и мултилатерално.
- Силните културни мотиви кои се испреплетени и со богатството на нашите соседи, Косово треба да биде составен дел од маршрутите на туристичкиот сообраќај наменет за Југоисточна Европа.
- Не е далеку од морето и има одлични можности за излегување на море. Ова се подобрува од ден на ден итн.

Карта 3: Сината и сивата боја ги претставуваат местата каде што се шири православната вера во Косово

Денес, Српската православна црква на Косово е втора по големина верска заедница, по муслиманите. Српската православна црква на Косово постои во градовите како Пеќ, Грачаница, Дечани, Митровица и Призрен, како и во некои села. Српската православна црква на Косово функционира како национална верска заедница која ги вклучува сите Срби. Меѓу спомениците на културното наследство на Косово несомнено се и оние кои припаѓаат на Српската православна црква и досега тие се единственото културно наследство на Косово застапено на списокот на светско наследство на УНЕСКО.

Четири споменици вклучени во оваа листа се:

1. Дечанскиот манастир во Дечани,
2. Пеќката патријаршија во Пеќ,
3. Манастирот Грачаница кај Приштина и
4. Богородица Љевишка црква во Призрен.

Слика 3: Православна црква во Дечанскиот манастир.

Слика 4: Православна црква во Партеш

Заклучок

Туризмот, како променлива и доста сложена појава, бара конечна и единствена дефиниција од која ќе може да се тргне за негово систематско и научно сознание. Туризмот е поврзан со различни науки, како што се економијата (за нејзините ефекти врз економијата), социологијата (за нејзиниот социјален аспект), психологијата (за потрага по индивидуални или групни мотиви),

географијата (за нејзината просторна содржина), науките религиозни и секогаш во центарот на туристичкиот феномен е човечкото присуство. Во светот најстариот верски туризам започнува од Саудиска Арабија, каде што Европејците од првите Арапи користеле алгебра, хемија, медицина, градежништво и слично, додека Египќаните ја користеле изградбата на пирамидите од нивната античка градба. Според научните истражувања, 2-4 милиони ации ја посетуваат Мека и Медина, како и православните Константинопол секоја година.

Религиозните верувања на единствен начин ја претставуваат историјата, автентичноста, карактерот и долговечноста на верните заедници. Собраните материјални и нематеријални елементи на религиозната традиција претставуваат сложена слика, која не само што открива религиозно наследство, туку и богата културна историја, меѓукултурни раскрсници и приказни и митови за побожните ации и локалните заедници. Споменатата анализа покажува дека исламскиот верски туризам е колосално движење на ациите кон иконите Мека и Медина во Саудиска Арабија, потоа духовните посети на Ватикан во Италија или Константинопол и Атина во Грција.

КОВИД-19 го обнови јавниот интерес за ацилак, неговото лично и колективно значење и мотивациската моќ. Како последица на тоа беше намалувањето на туристичките посети ширум светот и особено на масовните движења како што се гледа погоре во овој контекст потребни се идни студии за истражување на ацилакот во нови услови, во смисла на мобилност и како дел од повеќе толкувања на нештата на современите животот. Кога Грците почнаа да го „враќаат животот“, по големата должничка криза и трите бранови на пандемијата СОВИД-19, тие планираа низа активности според нивниот начин на живот, наместо патувања и посети. Во моментот, учеството на верските празници и ацилак постојано се зголемува, додека новите владини и свештенички планови се планира да се реализираат.

Разновидноста на верските објекти и споменици, побожноста и практиките на ацилак, автентичноста на живата култура и интра- или меѓурегионалната мобилност на ациите може да станат важен фактор на одржливост, зајакнување на локалните економии и одржување на социјалната и еколошката одржливост на предметите верски. Претходните студии дадоа докази дека религиозните дестинации се позитивни аспекти на локалниот социо-економски развој, бидејќи тие „ја зајакнуваат важноста на градењето кооперативни процеси. Овој екосистемски пристап е во согласност со Декларацијата од Витлеем на UNWTO (UNWTO 2015), која ги охрабрува луѓето да „Развиваат рути за религиозен туризам, ацилак меѓу земјите и мрежи за религиозни туристички дестинации, како ефективни средства за промовирање на регионалниот развој и интеграција.

Интеркултурните размени и разбирање, како и самообразование и учење“. Сегашната ситуација бара обновување на планирањето, управувањето и практиките во областа на верскиот туризам во Светот.

Идниот предизвик за ациите и домаќините во верските објекти ќе биде прашањето за проактивна реактивна безбедност (здравјето) ќе биде главна грижа на сите нивоа во наредните години: затоа, тоа мора да биде дел од стратешкото планирање, кое ќе овозможи интеграција на концептите на ризик и непредвидливост, и да се создаде рамнотежа помеѓу потребата од краткорочни мерки (ограничување на движењата и контролни посети) и заштитата на основните слободи во движењето и верските практики.

Спомениците на културното наследство на Косово несомнено се оние кои припаѓаат на Српската православна црква и досега тие се единственото културно наследство на Косово застапено во списокот на светско наследство на УНЕСКО, кое ние како држава мораме да го зачуваме и ги ставаме во плановите на нашата држава, спомениците кои се вклучени во оваа листа се: 1)

Дечанскиот манастир во Дечани, 2) Пекката патријаршија во Пек, 3) Манастирот Грачаница кај Приштина и 4) Богородица Љевишка црква во Призрен.

Референци

1. Dimitrov, Nikola, Mitreva, Elizabeta, Serafimova, Mimoza (2017) Методологија нанаучноистражувачката работа (наука и практика). Независно издание, Штип
2. Dimitrov, Nikola and Metodijeski, Dejan and Koteski, Cane and Angelkova, Tanja (2017) Религиозен туризам. Goce Delcev University, Stip. ISBN 978-608-244-463-5
3. Koteski, Cane and Jakovlev, Zlatko and Dimitrov, Nikola (2021) Religion, mountains and socio- economic conditions. LAP Lambert Academic Publishing, Germany.
4. Цане Мојаноски, (1998) Методологија на научноистражувачката работа, Скопје;
5. Ратко Зеленика (2000) Методологија и технологија за правење научни и стручни недели, (Четврто издание), Економски факултет во Ријеци, Риека;
6. Стипе Блак (2005) Увод во знаење, Шибеник;
7. Тадајуки, Х., „Анализа на квантитативна туристичка индустрија“, Батерворт-Хајнман Елсевиер, 2008;
8. Phillimore, J., Goodson, L. ed., „Квалитативно истражување во туризмот“, Роутлеџ, 2004 година;
9. Виолета Панзова (2003) Науката како занает, Скопје;
10. Момчило Сакан (2000) Работата на експертите и научниците Радова, Нови Сад; и друга литература.
11. Батковска Лилјана (2005): „Методологија на научно истражување“, Факултет за туризам и угостителство – Центар за научни истражувања, „Идеа – Комерц“, Охрид;
12. Влахова Крисина и Тодорови Ём Емилија, „Туристичка економија“, Скопје, 2013 г.
13. Баум Т.
14. ЕУ, Проект, Идентификација на потенцијални области за биодиверзитет во Косово кои ги исполнуваат критериумите на Еколошката мрежа, Управување со шумите „Natyranë Kosovë, Prishtinë 2000“ 2007-2008.
15. Бислими Беким, Кули-Оштетено од војната национално наследство, Радио Слободна Европа, прифатено (www.evropaelire.org 18.09.2006).
16. Броци Ермела, Народната облека денес, дел од културното наследство, Културна традиција и современост, стр.157-160, Центар за албаношки студии, Институт за културна антропологија и уметнички студии, Тирана 2011 г.
17. Дучи Влад Владан, Радованови Милано, Клима Србија, Белград 2005 г.
18. Дадли Најџел, Насоки за примена на категории за управување со заштитени подрачја, IUCN, Gland, Швајцарија 2008 година.
19. Гаши Ферим, Проект за инвентаризација на шумите на Косово 2002-2003 година, стр. 249-259, Конференција на ИПП, Скопје, 15-17.09. 2010 година.
20. Гаши Муса, Основи на туризмот, Институт за учебници и наставни средства, Приштина 1986 г.